

ARTUR HAMRYSZCZAK – LUBLIN

### KONFERENCJA NAUKOWA: „MIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ. OCHRONA ZBIORÓW W MAŁYCH BIBLIOTEKACH I ARCHIWACH”. CIESZYŃ 3-5 MARCA 2010 R.

W dniach 3-5 marca 2010 r. Cieszyn gościł uczestników konferencji naukowej, która była podsumowaniem projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”. Uroczystego otwarcia obrad dokonali: burmistrz miasta Cieszyna Bogdan Ficek oraz dyrektor Książnicy Cieszyńskiej Krzysztof Szelong. Po otwarciu sesji wygłoszono następujące referaty: mgr Libuše Holakovská (Praga), *Systemy ochrany historických knižních fondů v ČR, s přihlédnutím k možnostem financování těchto aktivit*, Drs. Bogusława van Slooten-Kazimierska (Haga), *Ochrona zasobów kolekcji archiwalnych w Holandii*, mgr Anna Czajkowska (Warszawa), *Przepisy, zasady i normy ochrony zbiorów archiwalnych. Co zawierają, czego w nich nie ma i jak z nich korzystać*, ks. prof. Jan Marecki (Kraków), *Organizacja i normy regulujące postępowanie ze zbiorami historycznymi w archiwach i bibliotekach kościelnych*, mgr Ewa Potrzebnicka (Warszawa), *Problematyka ochrony zbiorów z XIX i XX wieku w Bibliotece Narodowej*, prof. Zdzisław Pietrzyk, mgr Aleksandra Cieślak (Kraków), *Droga Biblioteki Jagiellońskiej do Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej*, mgr Dorota Sidorowicz, mgr Małgorzata Grocholska (Wrocław), *Konserwacja i digitalizacja zbiorów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Obrady zakończyła ożywiona dyskusja.

W dniu 4 marca wygłoszone zostały następujące referaty: mgr Krzysztof Szelong (Cieszyn), *Projekt «Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego»*, mgr Bartosz Tyna (Cieszyn), *Organizacyjne i finansowe aspekty realizacji projektu «Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego»*, mgr Łucja Brzeżyca (Cieszyn), *Projekt «Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego» z perspektywy konserwatora*, mgr Katarzyna Kwaśniewicz (Katowice), *Cele i założenia projektu, a jego realizacja w Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Cieszynie. Metody zabezpieczania zbiorów*, mgr Sylwia Maciuhorska (Cieszyn), *Digitalizacja zbiorów w ramach projektu «Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego»*, mgr Jolanta



Stuchlik (Cieszyn), *Opracowanie zbiorów w ramach projektu «Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego»*.

W dniu 5 marca 2010 r. obrady rozpoczął mgr Wojciech Chrościcki, dr Marzena Ciechańska (Warszawa), *Konserwacja zachowawcza jako forma świadomego działania konserwatora-restauratora starych druków i rękopisów*, mgr Izabela Zajac (Warszawa), *Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich - problemy zabezpieczania i konserwacji zbiorów fotograficznych*, mgr Izabela Damulewicz (Toruń), *Problemy zabezpieczania interwencyjnego i programowego w małych ośrodkach – bibliotekach kościelnych*, dr Dorota Jutrzenka-Supryn (Toruń), *Ochrona zabytkowych zbiorów w Bibliotece Elbląskiej – profilaktyka i konserwacja*, prof. Leonard Ogierman (Katowice), *Zabezpieczenie zbiorów w klasztorze oo. Paulinów na Jasnej Górze i na Skalce*, mgr Artur Hamryszczak (Lublin), *Ochrona kościelnych dóbr kultury na przykładzie klasztoru Norbertanek w Imbramowicach*, ks. dr Roman Dubec (Gorlice), *Współczesne prawostawne biblioteki parafialne i problemy związane z opieką nad zabytkowymi księgozbiorami i archiwiami*. Obrady zakończono dyskusją oraz podsumowaniem konferencji.

W sali sesyjnej ratusza w Cieszynie odbyło się uroczyste podsumowanie projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”. Ogłoszono również wyniki konkursu na pracę pisemną poświęconą historii cieszyńskiej kultury piśmienniczej oraz ochronie i konserwacji zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Partnerzy projektu podpisali także porozumienie o kontynuowaniu współpracy w zakresie ochrony, konserwacji i udostępniania cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego.

Konferencji towarzyszyły liczne imprezy, które ubogacały czas obrad. Otwarto „Szlak cieszyńskich bibliotek zabytkowych”, który obejmuje zwiedzanie siedzib wszystkich partnerów projektu, wraz z prezentacją ich zbiorów oraz rezultatów projektu. Szlak prowadzi od Książnicy Cieszyńskiej i Archiwum Państwowego Oddział w Cieszynie, poprzez Bibliotekę i Archiwum im. Tschammera przy parafii ewangelicko-augsburskiej, Archiwum i Bibliotekę oo. Bonifratrów, do Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Ponadto zaprezentowano w siedzibie Książnicy Cieszyńskiej wystawę „Książki, które stworzyły Europę” a na Rynku Cieszyna wystawę planszową „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”. Odbył się również koncert harfowy w wykonaniu Ewy Jaślan-Walickiej.

W Sali konferencyjnej Książnicy Cieszyńskiej uroczyście promowano przedwiodnik po cieszyńskich zbiorach bibliotecznych i archiwalnych oraz cykl scenariuszy lekcji bibliotecznych poświęconych cieszyńskiemu dziedzictwu piśmienniczemu, przygotowanych przez dr Henryka Hollendra.

Konferencja „Między teorią a praktyką. Ochrona zbiorów w małych bibliotekach i archiwach” była podsumowaniem projektu: „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”, który był realizowany przez kilka lat w Cieszynie. Projekt ten został sfinansowany ze środków Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia, Lichtenstein) w ramach programu „Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego”. Projekt „Ochrona i konserwacja cie-

szyńskiego dziedzictwa piśmienniczego” miał za zadanie z jednej strony kompleksowe zabezpieczenie cieszyńskich zbiorów bibliotecznych i archiwalnych przed zniszczeniem, a z drugiej – ich szerokie udostępnienie. Uczestnikami konsorcjum byli: Książnica Cieszyńska, Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział Cieszyn, Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Parafia Ewangelicko-Augsburska w Cieszynie, Konwent Zakonu Bonifratrów w Cieszynie. Nad sprawami proceduralnymi czuwał Wydział Strategii i Rozwoju Miasta Urzędu Miejskiego w Cieszynie. Umowę podpisano i rozpoczęto realizować projekt w 2007 r. Wkład środków w EOG wyniósł 81,78% , natomiast pozostałe koszty pokryli partnerzy projektu z własnych źródeł, przy czym część wkładu własnego była wniesiona w postaci rzeczowej. Jedyne Książnica Cieszyńska uzyskała dodatkowe dofinansowanie poprzez promesę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Zasady zarządzania projektem „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego” ustalone zostały w porozumieniu zawartym 28 listopada 2005 roku, pomiędzy Książnicą Cieszyńską, Archiwum Państwowym w Katowicach, Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Parafią Ewangelicko-Augsburską w Cieszynie oraz cieszyńskim Konwentem Zakonu Bonifratrów. Koordynatorem wszystkich działań w ramach projektu był dyrektor Książnicy Cieszyńskiej, instytucji wypełniającej rolę lidera konsorcjum wdrażającego projekt.

Uczestnicy projektu to wiodące instytucje kulturalne Śląska Cieszyńskiego, posiadające cenne zbiory biblioteczne i archiwalne. Lider projektu, Książnica Cieszyńska powstała w 1993 na mocy uchwały Rady Miasta. Jej zbiory decyzyjnie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego włączone do Narodowego Zasobu Biblioteczno-Archiwum Państwowego w Katowicach, a sama Książnica zaliczona została do bibliotek naukowych. Zbiory Książnicy obejmują kilka kolekcji książkowych, które powstały lub były przechowywane w okresie ostatnich ponad 200 lat. Są to zbiory bibliotek m.in. ks. Szersznika, Czytelnia Ludowej, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Tadeusza Regeera, tzw. księgozbiór pomuzealny oraz jako depozyt, archiwum i bibliotekę cieszyńskiego dekanatu i parafii św. Marii Magdaleny w Cieszynie. Ogółem zbiory liczą ponad 130. 000 woluminów dzieł drukowanych (w tym 18. 500 starodruków) oraz 17. 000 jednostek ewidencyjnych rękopisów.

Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, obejmuje swoim działaniem powiaty ziemskie cieszyńskie i wodzisławski oraz miasto na prawach powiatu Jastrzębie Zdrój. Prowadzi nadzór nad narastającym zasobem aktowym i przechowuje w swoim zasobie spuściznę aktową wytworzona na terenie historycznego księstwa cieszyńskiego oraz wodzisławskiego wolnego państwa stanowego. Jego zasób składa się z 370 zespołów i zbiorów archiwalnych, liczących 75. 000 jednostek archiwalnych, co równa się 850 metrom bieżącym akt oraz zasób biblioteczny w liczbie ok. 9. 000 woluminów.

Biblioteka i Archiwum im. Tschammera są instytucjami parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie. W ramach projektu utworzono również Muzeum Protestanctwu na Śląsku Cieszyńskim. Początki Biblioteki im. Tschammera sięgają połowy XVIII wieku, kiedy to cieszyńska parafia ewangelicka otrzymała w darze kolekcję książek barona Jerzego F. Bludowskiego. Pod koniec XVIII zbior ten



został wzbogacony o książki zgromadzone przez Bogumiła R. Tschammera. Decyzją donatora parafia nie tylko przejęła jego książki, ale także kapitał na ich utrzymanie. Dlatego też bibliotece nadano imię Bogumiła R. Tschammera. Biblioteka cały czas powiększa swoje zbiory poprzez dary. Aktualnie liczy ok. 22. 000 woluminów, w tym 5. 000 starych druków. Obecnie stanowi najstarszą nieprzerwaną działającą, a zarazem największą i najcenniejszą zabytkową bibliotekę luterską na ziemiach polskich. Od samego początku swego istnienia biblioteka i archiwum mieszczą się w bocznych nawach Kościoła Jezusowego, gdzie znajduje się także Muzeum Protestantyzmu.

Archiwum i Biblioteka Konwentu oo. Bonifratrów w Cieszynie, jest najstarszą zachowaną do czasów współczesnych cieszyńską kolekcją biblioteczną. Ze względu na prowadzoną działalność szpitalną bonifratrów, biblioteka była ukierunkowana na pozycje medyczne i teologiczne. Obecnie księgozbiór liczy ponad 3. 000 woluminów (z tego 194 stare druki oraz ok. 1. 700 dawnych książek wydanych do połowy XX w.) a także ok. 200 rękopisów w archiwum zakonnym.

Biblioteka naukowa Muzeum Śląska Cieszyńskiego powstała wraz z założeniem w 1901 r. cieszyńskiego Muzeum Miejskiego. W swoich zbiorach posiada cenne inkunabuły i stare druki z księgozbioru cieszyńskiego kolekcjonera Bruno Konczakowskiego oraz biblioteki nauczyciela i działacza społecznego Wincentego Zająca. Biblioteka muzealna pełni rolę księgozbioru podręcznego, gromadzi zatem książki pomocne w pracach poszczególnych działów muzeum a więc z zakresu archeologii, historii, techniki, historii sztuki, fotografii oraz opracowania dotyczące historii Śląska i Śląska Cieszyńskiego. Obecnie księgozbiór liczy ponad 24. 000 jednostek inwentarzowych. Odrębny inwentarz starych druków zawiera 370 jednostek inwentarzowych, w tym 21 inkunabułów.

Realizacja projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego” pozwoliła na szereg kompleksowych działań w budynkach, które mieszczą zbiory biblioteczne i muzealne. Zwrócono uwagę na warunki przechowywania książek i archiwaliów. W poszczególnych siedzibach dokonano kompleksowych remontów adaptacyjnych, koniecznych do przechowywania zbiorów kulturowych. Wymieniono okna, pomalowano ściany oraz wyremontowano podłogi lub położono nowe wykładziny. Zakupiono regały kompaktowe, urządzenia klimatyzacyjne, termohigrografy, meble dla bibliotekarzy i czytelników a także gabloty ekspozycyjne. Nadto zainstalowano systemy alarmowe czy też systemy telewizyjnej dozoru. Największe prace tego typu przeprowadzono w Bibliotece i Archiwum im. Tschammera, mieszczących się w nawach bocznych Kościoła Jezusowego parafii ewangelicko-augsburskiej. Dodatkowym wynikiem pracy w Kościele Jezusowym było stworzenie w jednej z jego naw Muzeum Protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim.

Drugim bardzo ważnym działaniem w ramach projektu było zabezpieczenie i konserwacja zbiorów bibliotecznych i archiwalnych, które w wyniku niekorzystnych warunków przechowywania wymagały pilnych zabiegów konserwatorskich. Zbiory zdezynfekowano w komorze fumigacyjnej. Następnie poddano je zabiegom introligatorskim, polegającym na prostowaniu i prasowaniu odkształconych dokumentów, drobnych naprawach oraz wyposażaniu całości w obwoluty z pa-

pieru bezkwasowego i wykonanie z takiegoż kartonu pudła. Pochodzące z subwencji środki wykorzystano nie tylko na zakup niezbędnych do realizacji powyższych działań środków i materiałów, ale także na zatrudnienie doświadczonych introligatorów i konserwatorów książki, specjalizujących się w pracy z zabytkami. Z funduszy projektu udało się również zakupić nowoczesny sprzęt do pracowni konserwatorskiej Książnicy Cieszyńskiej, która od momentu swego powstania w 1994 roku prowadziła zabezpieczanie zbiorów, a której sprzęt uległ dekapitalizacji. Zwiększeniem procesu zabezpieczania zbiorów stała się pełna konserwacja najcenniejszych i najbardziej zniszczonych druków i rękopisów. Łącznie poddano renowacji 144 obiekty, z tego 62 pochodziło ze zbiorów Biblioteki i Archiwum im. Tschammera, 39 z Archiwum Państwowego w Cieszynie, 32 z Książnicy Cieszyńskiej, 8 z Biblioteki i Archiwum oo. Bonifratrów i 3 z Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Wszystkie obiekty skierowane do konserwacji były wybierane komisyjnie przez zespół złożony z konserwatorów oraz bibliotekarzy lub archiwistów. O wyborze pozycji do konserwacji decydowała zabytkowa wartość poszczególnych dzieł, ich znaczenie badawcze oraz stopień zaawansowania i dynamika procesów destrukcyjnych.

Innym działaniem w ramach projektu było kompleksowe opracowanie zbiorów. Większość cieszyńskich zbiorów bibliotecznych i znaczna część archiwaliów wyposażona była w archaiczną dokumentację katalogową i inwentarzową a niektóre kolekcje pozostawały poza jakąkolwiek ewidencją. W ramach projektu skatalogowano najcenniejsze partie zbiorów. Łącznie opracowano około 37. 500 woluminów, przede wszystkim starych druków i kodeksów rękopiśmiennych oraz 60 metrów bieżących archiwaliów. We wszystkich placówkach objętych projektem, wprowadzony został program MAK w formacie stosowanym przez Książnicę Cieszyńską. Dzięki temu istnieje możliwość wymiany opisów katalogowych pomiędzy wszystkimi uczestnikami projektu i umożliwiła im zintegrowanie baz danych oraz wspólne udostępnienie ich za pośrednictwem Internetu. W przypadku Książnicy Cieszyńskiej skatalogowano 18. 100 woluminów. Ze zbioru Archiwum Państwowego w Cieszynie opracowano najcenniejsze dokumenty z okresu kancelarii austriackiej. Sporządzono ewidencje poszczególnych elementów w jednostkach inwentarzowych tj. 5. 000 dokumentów. Zinwentaryzowano również 1. 500 jednostek archiwalnych i skatalogowano 8. 300 książek i czasopism, składających się na księgozbiór podręczny należący do Archiwum. W Bibliotece i archiwum im. Tschammera opracowano 4. 000 woluminów starych druków oraz liczący kilkadziesiąt metrów bieżących zasób archiwum parafialnego. W Archiwum i Bibliotece oo. Bonifratrów skatalogowano 180 kodeksów rękopiśmiennych oraz 2. 900 woluminów dzieł drukowanych, w tym niespełna 200 starych druków. W Muzeum Śląska Cieszyńskiego skatalogowano 3. 000 woluminów, w tym 360 starych druków.

Ostatnim ważnym działaniem w ramach projektu była digitalizacja najcenniejszych zbiorów. Uczestnicy projektu wzorowali się na doświadczeniach Książnicy Cieszyńskiej, która rozpoczęła w 2003 r. digitalizowanie swoich zbiorów. Początkowo były to tylko historyczne katalogi zbiorów. Rozpoczęto również tworzenie Cieszyńskiej Biblioteki Wirtualnej, w ramach której udostępniono wirtual-



nie kopie blisko 100 dzieł składających się na kanon dawnego cieszyńskiego piśmiennictwa historycznego. Uczestnicy projektu korzystając z doświadczeń Książnicy Cieszyńskiej, zdecydowali, że ucyfrowieniem będą objęte zbiory o ściśle regionalnym charakterze. Zdigitalizowano więc w pierwszym rzędzie kolekcję dawnej prasy cieszyńskiej, manuskrypty z Biblioteki Szersznika, metryki parafii Ewangelicko-Augsburskiej, zespół Akta Miasta Cieszyna z Archiwum Państwowego oraz niektóre archiwalia Konwentu Bonifratrów w Cieszynie. Łącznie w ramach projektu zdigitalizowanych zostało ok. 570.000 stron. W rezultacie tych działań, oprócz źródłowych kopii TIFF oraz użytkowych publikacji w formacie PDF i DjVu, równoległe powstawały kopie mikrofilmowe, przeznaczone do wyczyszczonej archiwizacji. W 2009 r. Książnica Cieszyńska przystąpiła do Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, publikując tam swoje zasoby. Wkrótce dołączą do niej pozosta- li uczestnicy projektu.

Projekt „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”, zakłada również popularyzację tego przedsięwzięcia, jego źródeł finansowania i osiągniętych rezultatach wśród różnych kręgów odbiorców. Wydano liczne broszury, ulotki, inwentarze, plakaty wystawy i tablice informacyjne. Otwarto ścię- kę dydaktyczną o nazwie „Szlak cieszyńskich archiwów i bibliotek zabytkowych”, która ma służyć upowszechnieniu rezultatu projektu. Otwarto również stronę internetową [www.eog.kc-cieszyn.pl](http://www.eog.kc-cieszyn.pl), na której na bieżąco informuje się o przebiegu projektu.

Doświadczenia uczestników projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”, w niejednym aspekcie mają pionierski charakter. Udało się nawiązać ścisłą współpracę między instytucjami państwowymi i prywatnymi (kościelnymi, różnych konfesji) co w Polsce na dzień dzisiejszy jest ewenementem. Efekty zrealizowanego projektu stanowią zachętę dla wszystkich instytucji kulturalnych naszego kraju do wzięcia przykładu z Cieszyna.

WALDEMAR GRACZYK – WARSZAWA

**[Recenzja]:** Benignus Józef Wanat, *Klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie na Ukrainie. Studium monograficzne*, Kraków 2007, ss. 432.

Recenzowana książka wpisuje się w bogaty współcześnie nurt badań nad dziejami zakonów i w ich obrębie klasztorów. Ich oddziaływanie wyrastające z określonego typu duchowości miało ogromny wpływ społeczny, polityczny czy kulturowy. Wśród tych klasztorów które w ostatnich latach doczekały się cennego opracowania monograficznego jest klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie. Niniejsze wydawnictwo bez wątpienia jest ważnym studium do głębszego poznania dziejów karmelitów bosych na terenach dawnej Rzeczpospolitej, daje wgląd w historię Kościoła na Ukrainie w którą wpisały się pełnym oddania i poświęcenia życiem całe zastępy karmelitów i ludzi świeckich. Dzięki ich sile i odwadze, dzięki głębokiej wierze i ufności, zakorzeniła się ziarno Chrystusowej Ewangelii na ukraińskiej ziemi.

Książka liczy 432 strony i 88 ilustracji. Składa się z przedmowy, wstępu, wykazu skrótów, 13 rozdziałów, aneksu, bibliografii, indeksu osób, indeksu miejscowości, wykazu tabel, spisu ilustracji i spisu treści. Autor we wstępie zaznaczył, że celem jego opracowania jest ukazanie „[...] na tle historii miasta i losów jego dawnych właścicieli – rozwoju sanktuarium Matki Bożej Berdyczowskiej, jego pięknej architektury, wewnętrznego wyposażenia w zabytki sztuki z lat 1750-1926, dynamicznego kultu maryjnego oraz roli, jaką spełniało w ciągu wieków” (s. 11). Trzeba już w tym miejscu zaznaczyć, że z tego zadania wywiązał się znakomicie.

Zapis fundacyjny Janusza Tyszkiewicza pod nowy klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie, uczyniony 19 VII 1630 r. stał się podstawą do osiedlenia się zakonników w tym mieście. Dopiero po wybudowaniu świątyni – co miało miejsce w 1642 r., nastąpiła inauguracja życia zakonnego w nowej placówce. Do nowo wybudowanej świątyni fundator ofiarował jeszcze obraz Najświętszej Maryi Panny, cieszący się dużym kultem w rodzinie Tyszkiewiczów. Pomimo wielorakich trudności (wojny kozackie, procesy ze spadkobiercami fundatora klasztoru) i przymusowym opuszczeniu klasztoru, wyrokiem sądu z dnia 21 II 1683 r. karmelici uzyskali prawo powrotu do Berdyczowa i zorganizowania zy-